

Izdanje je opremljeno brojnim priložima i znanstvenim aparatom. Tako se u cjelini pod naslovom *Popis ilustracija* (813-814) donosi popis čak devetnaest fotografija snimljenih na putovanjima Andrije Štampara te nekoliko ranijih osobnih fotografija. U knjizi se nalazi i engleski *Summary* (815-817), *Kazalo osobnih imena* (819-828) i *Kazalo geografskih pojmova* (829-839).

Izdanje *Dnevnik s putovanja 1931.–1938.* Andrije Štampara izniman je prilog istraživanju povijesti medicine početkom 20. st., ali i počast Andriji Štamparu kao pioniru javnog zdravlja i socijalne medicine u Hrvatskoj i svijetu. Zbog zemljopisnog područja koje obuhvaća, detaljno opisuje uvid u svakodnevni život stanovništva na vrlo širokom području te predstavlja zanimljivo štivo znanstvenicima, ali i širokoj publici, što je i bila namjera izdavača.

Maja Budeč

Omer Rak, *Danilski riton: struktura i simbolika kultne posude iz srednjeg neolitika*, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", Šibenik 2008., 196 str.

Omer Rak, politolog i publicist, u knjizi *Danilski riton* ušao je u arheološko područje kako bi pokušao dati svoj odgovor o namjeni ove kultne posude. U uvodnom dijelu autor izražava nezadovoljstvo trenutačnim stanjem u arheološkoj znanosti koja se, prema njegovu mišljenju, iscrpljuje u analizama te zanemaruje interpretaciju dobivenih rezultata. Za svoj uzor u radu Rak je uzeo uglednu litavsko-američku arheologinju Mariju Gimbutas, koja se prva pozabavila prapovijesnim europskim simbolizmom. Obrazlažući teoriju M. Gimbutas o Velikoj božici (hibridu ptice i zmije), koja se štovala u neolitu i koja je u sebi sadržavala dualizam dobra i zla, za razliku od kasnijih božanstava koja će se podijeliti već prema svojim dobrim ili lošim karakteristikama, autor nam daje naznaku svoje namjere, a to je potraga za simbolikom ritona koja će se zasnivati na pokušaju interpretacije suvremenih rezultata arheološke znanosti. Rak prihvaća stajalište M. Gimbutas o matrijarhalnoj i miroljubivoj Europi kao nešto samo po sebi razumljivo, iako je takvo stajalište ozbiljno uzdrmano arheološkim istraživanjima i predmetom je oštarih rasprava. Tako se postojanje ženskih božanstava ne može uzeti kao siguran pokazatelj matrijarhata jer tako bi i antičku Grčku i Rim mogli proglasiti društvima u kojima je žena imala uvažen status jer je postojao priličan broj ženskih božanstava (vidi opširnije: Anamarija Kurilić, *Ususret Liburnima*, Zadar 2008., str. 26-29), a argumenti protiv miroljubive neolitske populacije nameću se kroz arheološke lokalitete istog razdoblja koji su često utvrđeni i koji posredno svjedoče o potrebi za zaštitom i sigurnošću. Autor daje prednost kognitivnoj arheologiji u odnosu na paleoantropološke analize jer se potonje, po njegovu mišljenju, zasnivaju na suhoparnim činjenicama vezanim uz tumačenje osteološke građe koja nije, prema mišljenju istog, pokazatelj ljudskosti. I tom bi se stavu moglo prigovoriti, a dobar primjer višestruke primjenjivosti paleoantropoloških analiza, u kojima se otkrivaju mnogi humani aspekti, daje Mario Šlaus u svojoj izvrsnoj knjizi *Bioarheologija: Demografija, zdravlje, traume i prehrana starohrvatskih populacija* (Zagreb 2006.).

U prvom poglavlju, pod nazivom *Nalaz* (15-20), donose se osnovni podaci o danilskom ritonu, njegovu izgledu, mjestu nalaza i povijesti istraživanja. *Kulturni krug ritona* (20-36) naziv je drugog poglavlja, u kojem autor daje podatke o raširenosti toga kulturnog kompleksa (područje Grčke, Albanije, Kosova, Bosne, istočnog Jadrana, Italije), predstavljajući različite teorije o njegovim mogućim ishodištima. Autor ovdje iznosi prihvatljivu teoriju Alojza Benca o kulturnoj svrsi ritona zasnovanoj na obliku recipijenta oslobođenog pragmatične funkcije i

upotrebi crvene boje. Poglavlje završava zaključkom da se ritoni s obzirom na svoju široku rasprostranjenost mogu shvatiti kao sredstvo kulturne integracije jednog djela europskog teritorija. U trećem poglavlju pod nazivom *Medvjedica ili ...?* (36-47) razmatraju se oblička u kojima se pojavljuju ritoni (ovca, medvjed, čovjek i sl.), pri čemu se naglašava da je različitost sama po sebi razumljiva međusobnom različitošću zajednica koje su ih stvarale. U idućem poglavlju pod nazivom *Cinober* (47-67) autor razmatra rituse pokapanja u neolitu, tragajući za njihovom mogućom simbolikom. Unatoč nevelikom broju pojedinačnih i uglavnom dječjih grobova otkrivenih u danilskoj kulturi, Rak te ukope povezuje s tradicionalnim promišljanjima u kojima je zemlja majka, odnosno maternica koja omogućava rađanje novog života, što se povezuje s razvojem poljodjelstva i time uvjetovanih novih promišljanja svijeta. U petom se poglavlje nazvanom *Šamani* (67-83), nastoji prikazati duhovno ozračje nastanka ritona kroz štovanje Velike božice majke, pri čemu autoru kao analogija služi kult božice Hekate. Uz kult spomenute božice, koji datira iz znatno kasnijih vremena u odnosu na nastanak neolitskih ritona, autor spominje njoj posvećene biljke poput mandragore, koju povezuje s važnošću stočarstva u zajednicama koje su izrađivale ritone i šamanima u kojima vidi moguće ključne osobe u procesu pripitomljavanja životinja. U ovaj duhovni konglomerat svega i svačega Rak dodaje i "kult gljiva", koje su, po njegovu mišljenju, imale zadaću mijenjanja svijesti te su presudno utjecale na materijalizaciju ritona kao odraza unutarnjeg svijeta neolitskog čovjeka.

Zmija, voda i rogov (83-96) naziv je šestog poglavlja, koje se bavi "iščitavanjem" geometrijskih ukrasa zastupljenih na ritonima. Kroz istraživanje pravocrtnih i krivocrtnih motiva čije rezultate uspoređuje s onim istraživanjima drugih autora (npr. J. Yakar, F. Prendi i dr.) stilizirani crteži shvaćaju se kao prikazi voda, pasišta, zmija i rogovlja, pri čemu se nastoji naći poveznica s autohtonim kulturološkim tradicijama. Napomenula bih da autor područje Danila tretira kao ilirsko, a ako i ostavimo po strani činjenicu da ovdje u kasnijem periodu žive Dalmati, koji jesu srodni s Ilirima, no nisu istovjetni s njima, nadodala bih da autor piše o vremenu prije etničkog formiranja do kojeg dolazi nekoliko tisuća godina kasnije, pa mi se pozivanje na kasnije ilirske tradicije, koje nastaju u drugačijim okolnostima, čini neprimjerenim. U istom poglavlju autor iznosi svoje filozofsko viđenje strukture ritona, u kojem nazire nebo (ručka ritona), zemlju (noge) i mjesto spoja neba i zemlje (recipijent), odnosno maternicu života.

Sedmo poglavlje nosi naziv *Spirala (dvostruka)* (96-109) i bavi se ponajviše spomenutim motivom koji je bogato zastupljen na danilskoj keramici. Poveznica između dvostruke spirale i sunčeva ciklusa temelji se, između ostalog, na zanimljivom umjetničkom eksperimentu američkog umjetnika Charlesa Rossa, koji je uz pomoć leća bilježio sunčevo kretanje tijekom jedne godine i uočio specifičan spiralan oblik. Osim sunčeva ciklusa, koji je sastavni dio simbolike ritona, autor istu ulogu daje narančastocrvenoj boji ritona (boji šafrana) koju povezuje s egzistencijalno važnom ulogom mjesečnice u reproduktivnom ciklusu.

Vulva i plug (110-122) naziv je idućeg poglavlja, u kojem se analizira simbolika spomenutih ideograma. Koristeći spoznaje grčke i slavenske mitologije, vulva i plug dobivaju spolno značenje kojim se aludira na sjedinjenje neba i zemlje, odnosno muškarca i žene.

Iduće poglavlje pod nazivom *Androgin* (123-152) bavi se dvojnim karakteristikama pojedinih simbola poput roga koji, zahvaljujući svojim obilježjima, aludiraju na muške i ženske attribute, odnosno na dvospolnost te iz njega proizašlo sjedinjavanje. Dotičući se egipatske mitologije i kršćanstva, autor u ritonima naglašava prisutnost obilježja androgina. U skladu

s tematikom dvospolnosti autor se dotiče puževa i njihova značenja u pradavnih vremena. Bavi se ovdje i složenom pojavom precesije povezujući eru blizanaca s dobom u kojem je nastala i trajala danilska kultura, a čiji su vladajući planeti Hermes i Afrodita zapravo roditelji Hermafrodita, čija obilježja prepoznaje u obojenim i neobojenim dijelovima ritona, što, prema autoru, predstavlja muško i žensko svojstvo u jednom obličju. Deseto poglavlja nosi naziv *Falos* (153-169) i bavi se drugim nalazima danilske kulture vezanim uz zvonolike likove koji se obično povezuju s kultom falosa. Kao primjer tog karakterističnog neolitskog kulta autor navodi primjer iz špilje Spila kod sela Nakovana na Pelješcu u kojoj se štovao stalagmit falusoidnog oblika. Analizom zvonolikih kipića, Rak dolazi do zaključka da oni u sebi sadržavaju androginu strukturu, poput ritona.

Knjiga završava poglavljem pod nazivom *Zaključna riječ* (170-173), u kojem se autor bavi čovjekovim simboličnim ponašanjem koje nalazi odraza u analiziranim ritonima, pri čemu autor naglašava bitnost njihove dvojnosti koja ne dozvoljava da ih gledamo parcijalno kao isključivo muške ili ženske simbole već kao jednu nedjeljivu cjelinu.

Knjiga Omera Raka izuzetno je složena i obilježena je interdisciplinarnim pristupom prapovijesnoj tematici u kojoj se autor služio spoznajama filozofije, mitologije, religije, astronomije, lingvistike i drugih disciplina. Knjiga je posljedica nekoliko desetljeća autorova zanimanja za ovu tematiku te četverogodišnjeg pisanja same knjige, a popraćena je obilnom literaturom za sve koje zanima ova tematika. Iako mi se čini da je autorovo istraživanje previše krenulo filozofskim, kao i nekim drugim usmjerenjima, udaljavajući se od jednostavnih i pragmatičnih pitanja koja se mogu postaviti materijalnim predmetima, smatram da knjiga daje važan doprinos proučavanju neolita i uopće danilske kulture koji će naći primjenu u arheološkoj struci.

Sonja Kirchhoffer

János M. Bak, *Studying medieval rulers and their subjects: Central Europe and beyond*, ur. Balázs Nagy i Gábor Klaniczay, Variorum collected studies series, Ashgate, Farnham i Burlington 2010., 324 str.

U povodu osamdesete godišnjice rođenja Jánosa M. Baka u seriji *Variorum collected studies* izdavačke kuće Ashgate pretisnut je dio relevantnih priloga koji – prema odabiru priređivača Balázsa Nagyja i Gábora Klaniczayja – daju najbolji uvid u presjek Bakovih istraživanja i teza o srednjovjekovnim simbolima moći i vlasti (s osobitim naglaskom na krunidbene rituale), društvenoj i političkoj povijesti kasnosrednjovjekovne Ugarske te politizaciji srednjovjekovne ugarske povijesti u moderno doba. Riječ je o nekoliko paralelnih područja Bakova zanimanja, u kojima prevladava nota usporednog istraživanja te istodobnog spajanja metodoloških predložaka germanofone, anglofone i mađarske historiografije. Tom prilikom priređivači su vođeni mišlju ponovnog tiska starijih i teže dostupnih priloga, dok su one novije iz posljednjega desetljeća uglavnom izostavili (njihova bibliografija je u prilogu knjizi). Sami priređivači upozoravaju na to da je riječ o izboru članaka i samo svojevrsnom uvodu u Bakovu historiografsku misao.

Kako je običaj u *Variorumu*, svaki članak zasebno je poglavlje u knjizi pretisnut u fonu i s numeracijom stranica kao u originalu, što seriji daje bibliografsku autentičnost i upečatljivu vizualnu prepoznatljivost. Knjigu čini osamnaest poglavlja/priloga podijeljenih u četiri cjeline, a odnose se na autorovu historiografsku djelatnost od 1964. do 2009. godine. Za ovu